

2014 február Esszé

Rényi András: Madarokról

Mondókám címe némi magyarázatra szorul. Eredetileg két, viszonylag új keletű köztéri szoborról szerettem volna beszélni, a Nemzeti Összetartozás Emlékműveként aposztrofált ópusztaszeri turulszoborról és gróf Bethlen István budavári emlékművéről – nem is annyira magukról a plasztikákról, mint inkább avatási ceremóniáikról s ezeken keresztül a Nemzeti Együttműködés Rendszerének szimbolikus politikájáról. De a Szabadság térre tervezett, a nemzeti függetlenség 1944. március 19-i elvesztését megőrkítő emlékmű eddig gondosan titkolt látványterveinek minapi nyilvánossá válása módosításra készítetett. Feltűnt, hogy ennek az új emlékműnek a legmagasabb pontján is, akárcsak a Nemzeti Összetartozásén, egy madár, egy félelmetes ragadozó terjeszti ki hatalmas szárnyait. Ám míg ez a „birodalmi sas, a logókon, jelvényeken, »tömeggyártott eszközön« megjelenített jelek, jelvények, jelképek életre kelt szárnyasa” épp zuhanórepülésben van, hogy lecsapjon ártatlan áldozatára, a Gábrriel arkangyalként tántorgó szegény Magyarországra, addig a „mi” turulunk méltóságteljes nyugalommal tollászkodik ópusztaszeri magaslesén, hogy szigorú tekintettel és karmai közt éles karddal vegye szárnyai alá ugyanazt – az alatta heverő országot.

Az a benyomásom, hogy nem olvasunk pontosan az emlékművek szimbolikus nyelvén. Egyrészt ahhoz kétség sem férhet, hogy Párkányi Raab Péter 2014. március 19-én fölavatandó munkája nem dicsőíteni szándékozik Magyarország náci megszállását – sokan értették-magyarázták félre, leginkább attól tartva, hogy itt közpénzen az újnáci szélsőjobb kap újabb alkalmas gyülekezéshelyet közösségépítő rituáléi számára. Másrészt, a viták a monumentumra tervezett titulus – „minden áldozat emlékére” – hamissága körül folynak, mintha bizony ezt eleve a náci megszállás magyar (zsidó és nem zsidó) áldozatai okán emelné.

De ha csak kicsit is pontosabban igyekszünk olvasni a szimbólumok nyelvén, világosan látszik, hogy a kormányhatározatból nem figyelmetlenségéből maradt ki a német megszállás áldozataira való hivatkozás. A szobornak ugyanis eredetileg semmi köze nem volt a halottakhoz – a vitatott, mindenkit összemosó feliratot csak utólag, kármentésből és terelésként biggyesztették a tervre. Közvetlenül nem állít semmit sem a zsidó holokausztról, sem a magyarok felelősségéről, más regiszterben beszél: nem magyar emberek, hanem a magyar szuverenitás elvesztésén búsong.

Ha a monumentális szoborcsoport klasszicizáló kvázi architektonikus keretezéséből, a kései nemzeti romantika plasztikai tradíciójára hivatkozó patetikus irányából és markáns, bár meghökentően primitív allegorizmusából nem volna világos, az engedélyezési tervhez benyújtott műleírás egyértelművé is teszi, hogy Párkányi Raab a Milleniumi Emlékműre – a nemzeti grandeur e mitikus-történeti megtestesülésére – referál: megriadt főalakja ugyanaz a Gábrriel arkangyal, aki a Hősök tere monumentális középponti díszoszlopán még győzelmesen magasodik a város fő-

lé. Amott egyik kezében a kettős keresztet, a másikban a Szent Koronát emeli a magasba: emitt – a műleírás szerint – épp kiejti kezéből az országalmát. Lábainál sem véletlenül hever egy díszoszlop csonkja – a mögötte kétoldalt ívelődő romos oszlopsor sem véletlenül hajaz a Hősök tere kollonádjaira. S bár Gábrriel ott még csupán a Szent István-i állam szakrális eredetének szárnyas géniuszaként vezeti a jövő felé Árpádot és vezéreit, s tudhatja maga mögött nemzeti történelmünk valamennyi hőjét, emitt – szárnyaszegetten – már magát a „leigázott, földre került” Magyarországot testesíti meg. „...Széttárt karjai három mozdulatot idéznek: a megadását, a keresztre feszítését – de egyben megoldásként –, az áldásosztását is”.

Ilyen volt tehát „Magyarország” 1944-ben: ordas agresszorok ártatlan prédája, szép, szelíd, kegyességgel eltelt áldozat, sőt egyenesen mártír.

Az emlékmű tehát a NER és az új alaptörvény narratíváját látszik igazolni: e szerint 1944. március 19-e a tatárjáráshoz, Mohácshoz, Aradhoz és Trianonhoz mérhető nemzeti katasztrófa volt, negyvenhat évnyi nemzethalál kezdete. Olyan cezúra, ami merőben új értelmet ad mindennek, ami utána történt, és azóta is történik. Nyilván nem véletlenül kerül a Kossuth tér szomszédságába, amelyet most állítanak vissza a magyar szuverenitás elvesztése előtti állapotába, s neveznek el „A Nemzet Főteré”-nek.

A Német Megszállás Emlékműve ráadásul megold egy koherenciazavart is: a jelentéskioltság ismert technikájával a Szovjet Megszállás Emlékművévé funkcionálja át azt a szovjet hősi emlékművet is, amely az 1945-ös felszabadulást méltató konnotációi miatt az Országház körüli új szimbolikus térben aligha maradhatna a helyén, de amelyet csak súlyos diplomáciai konfliktus árán lehetne elbontani. A megoldás tartalmilag ismerős lehet a Terror Házából, amelynek a „kettős megszállásról” elnevezett terme egyetlen térinstallációban vonta össze a nácik és a szovjetek katonai jelenlétét Magyarországon. A szimmetrikus téri elrendezés üzenete mindkét esetben világos: a NER-nek azért van szüksége a megszállók, az idegen agresszorok efféle egyneműsítésére, hogy végleges legyőzésük mítoszára alapozhassa a főnixként föltámadó új magyar identitást, a nemzeti Összetartás új történelmi korszakát.

A Kossuth tér átépítésével az orbáni kétharmad nekiindult, hogy – a Kommunista Internacionálé szavaival szólva – „a múltat végképp eltörölje”: azzal, hogy erőszakkal letarol egy városi teret, úgy képzele, meg nem történtté tehet nehéz évtizedeket. Hátat fordít a múltnak, hogy új időszámítást kezdjen. A NER narratívája szerint negyvenhat évnyi szünet és húszévnnyi zavaros átmenet után a magyarok újraalapították Magyarországot: a grandiózus „szimbolikus városrendezés” célja, hogy ércbe öntse, földbe betonozza, gránitba gravírozza az új kezdet jeleit. Nem kell sok fantázia elképzelnünk, miféle pompázatos ceremóniák közepette avatják majd fel a Nemzet sokmilliárdos ráfordításokkal kisuvickolt Főterét, amely vadiúj régiségeivel és high-tech környezetével minden historikus nosztalgia, patina és búskomorság nélkül, erőttől duzzadó optimizmussal eltelve hirdeti majd az újrakezdést – mint immár befejezett, örökre érvényes történetet.

Vegyük észre, hogy a kormányzati szimbolikus politika minden ízében a mai idők, az orbáni pilanat kivételességének megörökítésére irányul. Aligha volt alkalmi rögtönzés Orbán Viktor részéről, amikor forradalomnak nevezte azt, ami 2010-ben a szavazófülkékben történt: ez adott ugyanis számára esélyt arra, hogy betöltse a történelmi szerepet, amelyre – kevés kétségünk lehet efelől – évtizedek óta céltudatosan készült.

A jelentős, bár a hitleri rezsimet igazoló szolgálatai miatt súlyosan kompromittálódott német politika-filozófus, Carl Schmitt úgy definiálja a szuverént, mint azt a személyt, akiben megvan a tehetség és bátorság, hogy fölismerje, és ha szükséges, ki is hirdesse a rendkívüli állapotot (Ausnahmezustand). Olyasvalakiről van szó, aki képes az érvényes jog ellenében politikai döntéssel felrúgni azt a jogrendet, amely őt hatalomba emelte. Orbán politikusi alkatából következik, és szisztematikus lépései is arra vallanak, hogy leginkább ezt, a Carl Schmitt-i szuverén szerepmintát tekinti magáénak. Mára világosan látható, hogy Orbán a kétharmados választási győzelmet úgy értelmezte, mint alkotmányos felhatalmazást az Ausnahmezustand kihirdetésére, noha semmi nem utalt arra az országban, hogy több történt volna egy jól megérdemelt kormányváltásnál. Orbán – Carl Schmitt legjobb tanítványaként – két évtizeden át szervezte csapatát, folyamatosan regulázta meg politikus társait, és készítette fel militarizált pártját arra, hogy ha előáll az alkalom, megléphesse azt, ami pusztán ügyes politikusból valódi szuverénné teheti őt. Már jóval kormányra kerülése előtt ugyesen használta fel a ballib kormányok tehetetlenkedéseit arra, hogy a széles közvéleményben felépítse önmaga mint a tette kész, dönteni képes, erős vezető imázsát. 2010-ben aztán eljött az idő – és a kétharmad kisajátításával csakugyan átlépte a Rubicont. Az ártörténelem, az átépített főtér és a NER egész szimbolikus apparátusa a rendkívüli időnek, a szuverén egyszemélyes alkotmányos puccsának hivatott tartós történelmi igazolást szolgáltatni.

„Aki politikára adja a fejét, annak tudnia kell olvasnia, a jelekből” – mondotta a miniszterelnök emlékeztető turulos beszédében. Nekem ugyan nincs szándékomban politikára adni a fejem, de szeretek jelekkel bíbelődni, például szobrokkal, szimbolikus madarakkal, kódolt szövegekkel. Ezért részletes szöveganalízisnek vettem alá ezt a Nemzeti Összefogás Emlékművének felavatásakor elmondott beszédet, annak az új nyelvpolitikának a foglalatát és gyöngyszemét, amelyben a nemzet felkent vezetője a XXI. századi „magyarok” roppant heterogén, szétszórt és széttagolt sokaságát egyetlen közös hangon igyekezett megszólítani. Helyhiány okán nem tudom itt megmutatni a különféle kulturális regisztereken – az archaizáló-ősmagyar, a zsidó-keresztény, a paraszti vagy racionális-technokrata nyelven – egyszerre szólás retorikai bűvészműtatványait. Orbán fogalmazástechnikája a horoszkópkészítőéhez hasonlít: miközben látszólag egyszerű, kerek mondatokban, ízes szóképekben beszél, körmönfont módon úgy csúsztat homályos képeket egymásra, hogy e nyelvi ködben ki-ki a neki kedves alakzatra ismerhessen rá. „Elszámolni jöttem ma önökhöz – és nyugodtan mondhatjuk, örüljete, hogy megtaláltuk elveszett juhainkat” – ebben az egyes és többes számmal oly nagyvonalúan bánó fogalmazásban például észrevétlenül rétegződik egymásra a jó gazda racionális ökonómiai gyakorlata (a vagyon számontartása), az elveszett bárány után induló Jó Pásztor jézusi küldetésstudata annak a felelős politikusnak a tettekészségével, aki a magyar diaszpóra összeszervezésén fáradozik. Nem a konfúzus hablatyolás értelme a lényeg, hanem a forrása: hogy egyetlen pontból sugárzik szét.

A turulmadár helyén elmondott beszédnek szigorúan véve egyetlen érdemi üzenete van: hogy a tulajdonképpen garancia az egész magyar közösség, a „turulban születettek” összetartására a szónok maga. Látnoki képességeivel a szilaj pogányoknak a táltos, a hívő keresztényeknek az evangélista, az egyszeri polgárnak az úgymond „karizmatikus” politikus hangján jövendőli meg, hogy „új törvények világa közeledik”. Ő az, aki olvasni tud a jelekből: ő az, aki biztosan érzi, mi nek is van most „rendelt” ideje.

A 2000-es évek – sok külső és belső okból – elbizonytalanodott, helyenként egészen kaotikus-sá lett világában a magyar társadalom jelentős, egzisztenciálisan is fenyegetett része elvesztet-

te elemi tájékozódóképességét is – nemcsak az országban zajló bonyolult folyamatokat képtelen átlátni, de saját közvetlen környezetét és kilátásait illetően is tökéletesen tanácstalanná vált. Orbán mindenekelőtt e szorongás ellenében kínál olyan könnyen érthető és vonzó narratívát, amellyel könnyen lehet azonosulni: „Ma két hagyomány, két felfogás, két eszmerendszer, kétféle szív él a magyar politikában. Az egyik elutasítja a nemzeti összetartozást, a másik ezt tekinti kiindulópontnak. Az egyik lemond az elveszett juhokról, a másik folyton keresi. Az egyik szembe fordít, a másik nemzeti együttműködést épít.” Az efféle szimplifikáció arra is alkalmas, hogy a politikai mezőt a barát/ellenség logikája szerint konstruálja meg, vagyis a politikát a demokratikus egyeztetések és kooperáció helyett rendre a harc terepének tekintse, és ekként pozicionálja a játékosokat. Mindez megint csak a szuverén szerepét kísérő folyamatos izgalmi állapot fenntartását szolgálja.

Orbának létérdekévé vált saját táborának hermetikus összezárása, a kivételes politikai képességeibe vetett kvázi vallásos hit fenntartása, sőt folyamatos gerjesztése: a kétharmados választási győzelem 2010-ben sokat segített neki abban, amit már 1998–2002 között is ambicionált – hogy ne csak fölkészült és céltudatos, de erőskezű, nem teketóriázó vezérnek is mutatkozzon. A külső megfigyelőnek sokszor támadhatott az az érzése, hogy az aktivizmus maga is része szimbolikus önmegjelenítésének: hogy fontosabbnak látta egy-egy kormányzati döntés gyorsaságát és prompt végrehajtását (tehát a határozott cselekvés látszatát), mint a döntés ésszerűségét vagy költséghatékonyosságát. A rengeteg kormányzati hiba, a kapkodás és a súlyos anyagi veszteségek ellenére az Orbán által diktált lázas tempóban a miniszterelnök hívei inkább a vezetői elszántság és döntésképeség, mint a voluntarizmus jeleit látták – és látják ma is.

A miniszterelnök előszeretettel beszél a magyarok csavaros észjárásáról, valamiféle, sajátosan csak ránk jellemző gondolkodásmódról. Közelebbről vizsgálva nyilatkozatait, világosan látszik, hogy nem valami misztikus, titkos tudásra, sokkal inkább egy harcmodorra gondol – nem véletlenül beszél oly szívesen futballistaerényekről. Ha a határtalan győzni akarás erővel, játékindtelligenciával és pimasz hetykeséggel párosul, akkor nincs ellenfél, amelyet átejtéssel vagy cselvéléssel, elővágással és hátrafelé nyilazással, hátbatámadással vagy azonnali letámadással ne lehetne térdre kényszeríteni. Légy gyors, légy résen, és használd ki esélyeidet kíméletlenül, ne bízz senkiben, csak önmagadban! – szól a csapatkapitány verdiktje, aki nem ok nélkül cseréli tetszőlegesen az egyes és többes számot. Mert nyilvánvaló, hogy e „ránk, magyarokra” jellemző erényeknek ő maga a legfőbb megtestesítője. Unortodoxia és pávatánc, alattomoság és hazudozás, hízelgés és erőfitogtatás – minden megengedett, ha egyszer az idegenek uralta ellenséges világban „csak magunkra számíthatunk” (copyright O. V.). Carl Schmitt legjobb magyar tanítványa hibátlanul megtanulta a ragadozó politikus leckéjét.

Ha a birodalmi sas egykor a földre sújtotta is a szárnyas magyar géniust, az a turulban fönixmadárként támad fel újra, hogy szigorú tekintettel és karmai közt éles karddal vonja szárnyai alá az alatta heverő országot. Turul, fönix, páva – egy jómadár.

Kapcsolódó írások:

1. **Rényi András: Piedesztálok évada** Parti Nagy Lajos emlékezetes magyar szobormeséje szerint József Attila és...

2. **Rényi András: A magatartáskritikus (P. Szűcs Juliannáról)** Afféle captatio benevolentiae-vel kell indítanom, noha tisztában vagyok vele, mennyire...
3. **DEMJÁN SÁNDOR, ESTERHÁZY PÉTER, SÁRKÁZY TAMÁS, BÁLINT ANDRÁS, RÉNYI ANDRÁS : Öten a Prima Primissimáról** DEMJÁN SÁNDOR, ESTERHÁZY PÉTER, SÁRKÁZY TAMÁS, BÁLINT ANDRÁS, RÉNYI...
4. **Megérteni a konfliktust – Rényi András és Sándor Erzsébet beszélgetése az István, a királyról** – Harminc éve nem gondoltam volna, hogy az István, a...
5. **Bojár Iván András: Orosz rulett** Mikor e sorokat írom, még csak néhány órája nem létezik...

Cimkék: **hatalom és kultúra**, **Rényi András**